

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 5 (2001)

Τόμ. 5-6 (2001): Εθνικισμός

Τρεις παρατηρήσεις πάνω στην "αποσύνθεση του κομμουνιστικού συστήματος"

Νίκος Μουζέλης

doi: [10.12681/sas.553](https://doi.org/10.12681/sas.553)

Copyright © 2015, Νίκος Μουζέλης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Μουζέλης Ν. (2015). Τρεις παρατηρήσεις πάνω στην "αποσύνθεση του κομμουνιστικού συστήματος". *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 5, 289–291. <https://doi.org/10.12681/sas.553>

Τρεις παρατηρήσεις πάνω στην ‘αποσύνθεση του κομμουνιστικού συστήματος’

Νίκος Μουζέλης*

Το κείμενο του Ήλιου Γιαννακάκη *Η αποσύνθεση του κομμουνιστικού συστήματος* προσπαθεί να εξηγήσει την κατάρρευση του σοβιετικού μπλοκ δίνοντας έμφαση στην εσωτερική λογική και δυναμική του συστήματος. Συμφωνώ και με την έμφαση που δίνεται στο τεράστιο δημοκρατικό έλλειμμα και στο ότι ο πολιτικός ανταρχισμός/δεοποτισμός συνδέταν άμεσα με τη χαμηλή παραγωγικότητα και τη γενική μη ανταγωνιστικότητα της οικονομίας.

Α. Για να εξηγηθεί όμως ικανοποιητικά το φαινόμενο της κατάρρευσης είναι αναγκαίο να συνδέσει κανείς κατά πιο συστηματικό τρόπο την εσωτερική δυναμική του συστήματος με εξωτερικές εξελίξεις - κυρίως με το πέρασμα, στο δεύτερο ήμισυ του 20ού αιώνα, από ένα διακρατικό σύστημα που λειτουργούσε στη βάση μιας *κλαουσεβιτσικής* γεωπολιτικής λογικής σε ένα σύστημα βασισμένο σε μια αναπτυξιακή λογική. Στο παλιό σύστημα ο ανταγωνισμός μεταξύ κρατών-εθνών είχε να κάνει με σφαίρες επιρροής, με εδαφικές φιλοδοξίες και μιλιταριστικού τύπου υπολογισμούς· στο νέο σύστημα τα παραπάνω δεν εξαφανίζονται φυσικά, αλλά δίνουν την κυρίαρχη θέση τους σε έναν ανταγωνισμό, όπου η οικονομική/αναπτυξιακή διαδικασία και ο αγώνας για την κατάκτηση αγορών με μη βίαιους τρόπους αρχίζουν να παίζουν κυρίαρχο ρόλο. Μέσα σ’ αυτό το νέο πλαίσιο κράτη-έθνη με αναπτυξιακό χαρακτήρα (δηλαδή κράτη-έθνη που συστηματικά θυσιάζουν τη λογική της οικονομικής ανάπτυξης/παραγωγικότητας στη λογική της πολιτικής καταπίεσης και της ιδεολογικής κυριαρχίας) είναι καταδικασμένα είτε να καταρρεύσουν (η περίπτωση της Σοβιετικής Ένωσης) είτε να περιθωριοποιηθούν (Β. Κορέα, Κούβα, Ιράν).

* Καθηγητής Κοινωνιολογίας στο London School of Economics

Από αυτή τη σκοπιά η κατάρρευση του σοβιετικού μπλοκ είχε να κάνει λιγότερο με το δημοκρατικό και περισσότερο με το αναπτυξιακό έλλειμμα. Στο πλαίσιο της νεο-φιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης που είναι κυρίαρχη αυτή τη στιγμή, ένα αντι-αναπτυξιακό κράτος όπως ήταν το Σοβιετικό, είναι ένας γίγαντας με πήλινα πόδια. Ένας γίγαντας παντελώς ανίκανος να λάβει μέρος σε έναν αγώνα δρόμου όπου αυτοί που συμμετέχουν πρέπει να τρέχουν εξαιρετικά γρήγορα, όχι για να κερδίσουν αλλά απλά για να παραμείνουν στο παιχνίδι. Μόνο αν δει κανείς το πρόβλημα από αυτή τη σκοπιά μπορεί να καταλάβει για ποιο λόγο κράτη με σοβαρό δημοκρατικό έλλειμμα αλλά με αναπτυξιακούς μηχανισμούς, όπως η Κίνα, η Ν. Κορέα, η Ταϊβάν, κατόρθωσαν να αποφύγουν και την κατάρρευση και την περιθωριοποίηση.

Β. Η δεύτερη παρατήρησή μου συνδέεται άμεσα με την πρώτη. Ο Γιαννακάκης βλέπει τη 'γκορμπατσοφική μεταρρύθμιση' σαν μια εκ των προτέρων αποτυχημένη προσπάθεια δημιουργίας ενός μοντέλου 'ανακαινισμένου και δυναμικού σοσιαλισμού, σε αντίθεση με τον καπιταλισμό ο οποίος έπαυσε από μια δομική κατάρπτωση που τον καταδίκασε σε μαρασμό'.

Αν όμως κανείς επικεντρώσει την προσοχή του λιγότερο στη *ρητορεία* και περισσότερο στο τι θα σήμαινε στην *πράξη* η επιτυχία του γκορμπατσοφικού εγχειρήματος, θα μπορούσε να ισχυριστεί πως η περεστρόικα και η γκλάσνοστ ήταν μια προσπάθεια αποφυγής του απότομου ανοίγματος συγχρόνως του οικονομικού και πολιτικού καθεστώτος, άνοιγμα που οδήγησε στην ψευδοδημοκρατία και στον μαφιόζικο καπιταλισμό, που κυριολεκτικά μαστίζονταν τη χώρα σήμερα. Με άλλα λόγια, το πείραμα του Γκορμπατσόφ μπορεί να το δει κανείς όχι σαν μια προσπάθεια διάσωσης του υπαρκτού σοσιαλισμού, αλλά σαν μια προσπάθεια να οδηγηθεί η Ρωσία σε ένα καπιταλιστικό αναπτυξιακό μοντέλο ασιατικού, κινεζικού τύπου.

Γ. Τέλος δύο λόγια για τη σχέση υπαρκτού σοσιαλισμού και μαρξιστικής θεωρίας. Συμφωνώ απόλυτα με τον Ήλιο Γιαννακάκη πως είναι λάθος να φορτώνουμε όλα τα δεινά του σοβιετικού λαού στον Στάλιν και να αφήνουμε τον Λένιν και τον Μάρξ εκτός του πεδίου της ευθύνης. Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι ο Λένιν και στο θεωρητικό και στο πρακτικό επίπεδο ευθύνεται άμεσα για την κατασκευή του σοβιετικού τερατουργήματος. Δεν υπάρχει επίσης καμία αμφιβολία πως μπορεί να βρει ο προσεκτικός ερευνητής πληθώρα άκρως αυταρχικών στοιχείων στο έργο του Μάρξ.

Από την άλλη μεριά όμως δεν πρέπει να ξεχνάμε πως, είτε μας αρέσει είτε όχι, ο Μάρξ ήταν ένας μεγάλος διανοητής και μαζί με τον M. Weber και

τον E. Durkheim έθεσε τα θεμέλια των κοινωνικών επιστημών στον 19ο αιώνα. Αυτό πρέπει να τονιστεί εδώ, γιατί υπάρχει μια μεταμοντέρνα τάση που ταυτίζει την προσέγγιση της πολιτικής οικονομίας και πιο γενικά της ολιστικής θεώρησης των κοινωνικών φαινομένων με τον πολιτικό ολοκληρωτισμό και τα γκούλαγκ. Ως αποτέλεσμα αυτής της τάσης, αντί να προχωρήσουμε σε ένα λιγότερο οικονομιστικό/ουσιακρατικό εννοιολογικό πλαίσιο για την ανάλυση της ύστερης νεωτερικότητας, οδηγούμαστε σε μια κατάσταση που δεν έχουμε εργαλεία για μια συνθετική, ολιστική ανάλυση της σημερινής πραγματικότητας.

Αυτό που θέλω να πω με τα παραπάνω είναι πως παρ' όλα τα μη φιλελεύθερα, αυταρχικά στοιχεία που βρίσκουμε στο έργο του Μάρξ και παρ' όλες τις προφανείς διασυνδέσεις μεταξύ αυτών και του σοβιετικού πειράματος, υπάρχουν έννοιες και μεθοδολογικά εργαλεία στον Μάρξ που παραμένουν χρήσιμα για την κατανόηση των κοινωνιών της πρώιμης και ύστερης νεωτερικότητας. Η καλύτερη απόδειξη γι' αυτό είναι οι εμπειρικές έρευνες σημαντικών κοινωνιολόγων και ιστορικών που χρησιμοποίησαν με δημιουργικό τρόπο μαρξιστικές έννοιες στην προσπάθειά τους να καταλάβουν τη συγκρότηση, την αναπαραγωγή και τον μετασχηματισμό των σύγχρονων κοινωνικών σχηματισμών (βλ. το έργο των F. Braudel, E. Hobsbawm, P. Anderson, R. Bendix, M. Mann, T. Skocpol κ.λπ.).